

Др Љубинка Шкодрић*

виша научна сарадница

Институт за савремену историју, Београд

КАЖЊЕНИЦЕ ЗБОГ ИНФОРМБИРОА СА ПОДРУЧЈА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Апстракт: У раду су анализирани процес кажњавања жена окривљених за наклоност Информбироу и њихов боравак у различитим логорима и затворима у периоду од 1948. до 1956. године. Проучени су бројно стање, специфичности и судбине жена са подручју југоисточне Србије које су кажњене због наклоности Информбироу и извршена анализа њиховог узраста, висине и врсте казни, као и третмана и судбина током периода кажњавања. Посебна пажња посвећена је условима боравка у различитим логорима у којима су биле заточене као што су Рамски рит, Свети Гргур, Голи оток и затвори у Пожаревцу, Рајхенбургу и Стоцу.

Кључне речи: жене, ибеовке, кажњенице, југоисточна Србија, Информбиро, Голи оток, Свети Гргур, Југославија, служба безбедности.

*

Жене и Информбиро

Сукоб Југославије са Информбироом који је почео 1948. године осим што је на спољнополитичком плану означио прекид дотадашње југословенске политике, нарушаваће односа са земљама Источног блока, економску и политичку изолацију земље и њену угроженост од потенцијалног војног напада, имао је дубоке последице и на плану унутрашње политике. Он је изазвао дубоке дилеме и поделе међу становништвом, посебно међу припадницима Комунистичке партије Југославије (КПЈ). Особе које су се определиле за Информбиро (ИБ) и политику Совјетског Савеза или су биле сумњичене да су им наклоњене, нашле су се под ударом репресије и различитих врста прогона.¹ Искључивање из партијске организације, а затим надзор, хапшење и кажњавање били су честа судбина присталица Информбироа (ибеоваца). На почетку сукоба 1948. године на њих је гледано

* lj.skodric@gmail.com

¹ Martin Previšić, *Goli otok. Istorija*, Beograd 2022, 67.

са доста помирљивости, па је те године било по овом основу ухапшено 500 особа и само 3% кажњено, али већ 1949. долази до радикализације када је ухапшено око 7.000 особа и готово 40% њих кажњено.² Поступак према ибеовцима био је усмерен на њихову привремену и превентивну изолацију, прво у циљу неутрализације, а затим и преваспитања. Очекивало се да под снажном тортуром и притиском промене и ревидирају своје ставове, а ту промену докажу одавањем својих дотадашњих истомишљеника. Према постојећим подацима због наклоности Информбироу у периоду од 1948. до 1961. изречено је 16.289 казни, а међу кажњеним лицима биле су 892 жене или око 5,5%.³ Док је упућивање на Голи оток мушкарца кажњених због Информбироа почело у јулу 1949. године, кажњенице због Информбироа су у овом периоду упућиване углавном у Рамски рит и затвор у Забели код Пожаревца. Од априла 1950. логор за њих установљен је на острву Свети Гргур у близини Голог отока. Кажњенице су почетком 1951. премештене на Голи оток, на Радилиште 5, али су следеће године враћене на Свети Гргур и ту су остале до пуштања на слободу, углавном током 1954. године. Реч је била о кажњеницама које су кажњене административном казном друштвено-корисног рада,⁴ док су жене осуђене у судском поступку једно време боравиле заједно са њима, али су касније издвојене и затворске казне су издржавале у затворима у Рајхенбургу у Словенији и Стоцу у Босни и Херцеговини.⁵

Жене у Југославији су непосредно по завршетку Другог светског рата стекле политичка и законска права једнака са мушкарцима. Иако је напредак у погледу еманципације био значајан, суштинска друштвена једнакост представљала је дуг процес. Упркос стеченим правима, жене су у политичким телима и органима власти биле заступљене у много мањем броју него мушкарци.⁶ То се огледало и у њиховој мањој заступљености

² Срђан Цветковић, „Ко је све био на Голом отоку? Број и структура политичких кажњеника који су били на преваспитавању у „Предузећу Мермер“ и другим логорима“, *Токови историје*, 2, Београд, 2019, 100.

³ *Заточеници Голог отока. Регистар лица осуђиваних због Информбироа. Документ Управе државне безбедности ФНР Југославије*, приредили Драгослав Михаиловић, Мирослав Јовановић, Горан Милорадовић, Алексеј Тимофејев, Београд 2016, 46.

⁴ Административна казна друштвено корисним радом у трајању од шест месеци до две године била је најчешћи начин кажњавања лица осумњичених за наклоност Резолуцији Информбироа. Критеријуми за изрицање ове казне били су прилично широки и арбитарни, а могли су је, због растеређивања судова и ефикасности формалног законског процеса, изрећи и органи унутрашњих послова, пре свега службе безбедности. М. Previšić, *n.d.*, 149–151.

⁵ Државни архив Србије (ДАС), Збирка докумената Безбедносно-информативне агенције (БИА), VI-17, ф. 7. Збирка докумената по ИБ. Историјат.

⁶ Ivana Pantelić, *Partizanke kao građanke. Društvena emancipacija partizanki u*

међу кажњенима због наклоности ИБ-у. Овај сукоб може се посматрати као својеврсна прекретница у процесу еманципације. Политички активне жене биле су током њега први пут на југословенском подручју масовно прогањане и затваране у мирнодопским условима.⁷ Чак и у групацији кажњених жена могле су се сагледати две међусобно повезане и измешане категорије. Једна је проиштицала из модерних политичких промена, а друга из традиционалног устројства друштва. Међу кажњеницама су се на тај начин издвајале оне које су биле политички активне после рата, наступале из својих убеђења и зато биле кажњене, док су другу категорију чиниле оне које су кажњаване због традиционалног указивања подршке и помоћи члановима породице и солидарисања са њима. У затворима и логорима обе ове групације преживљавале су судбине које су по формама биле сличне са третманом кажњеника, али су својом суштином и карактером у много већој мери погађале жене у односу на мушкарце.⁸

Реакције на сукоб на подручју југоисточне Србије

На почетку сукоба са Информбироом, у југоисточној Србији, током 1948. године, углавном су одржавани партијски састанци на којима се чланство изјашњавало по питању Резолуције Информбироа. Затим су надзирана она лица за које се сматрало да се држе непријатељски или су искључена из партијске организације по овом питању. Срески комитет Комунистичке партије Србије (КПС) у Нишу је у августу 1948. извештавао да има само један случај потпуног неслагања са југословенском политиком према Информбироу, али више случајева колебања.⁹ Слична ситуација била је и у Месном комитету у Нишу који је у годишњем извештају за 1948. посебно анализирао делатност седам лица која су сумњичена да подржавају Информбиро. Међу њима била је Добрила Стаменковић, секретарка једне партијске ћелије за коју је примећено да је приликом разраде материјала о ИБ-у коментарисала да Стаљин и Молотов не би потписали нешто непроверено.¹⁰ Она је сумњичена за наклоност ИБ-у још од августа 1948. када је са још 13 особа искључена из партијске организације. Њихово понашање је затим надзирано и за њих је констатовано да живе

Srbiji 1945–1953, Beograd 2011, 116.

⁷ Ivana Pantelić, „Dante ništa nije znao”. Informbiro i bivše partizanke”, *Istorija 20. veka*, 3, Beograd, 2010, 98.

⁸ Renata Jambrešić Kirin, *Preodgoj žena na Svetom Grguru i Golom otoku. Moralna korupcija i ideološka indoktrinacija*, „Vi ste Partiju izdale onda kada je trebalo da joj pomognete” Ženski politički logor na Svetom Grguru i Golom otoku, Zagreb 2021, 13.

⁹ ДАС, Централни комитет Савеза комуниста Србије (Ђ-2), Организационо-инструкторско одељење, ф. 33.

¹⁰ ДАС, Ђ-2, Организационо-инструкторско одељење, ф. 32.

повучено, да их контролишу секретари партијских секција, а да се са њима воде разговори и у синдикату.¹¹ Временом су Добрили Стаменковић у извештајима приписиване све негативније особине па је карактерисана као недисциплинована, да лоше утиче на околину и не присуствује редовно партијским састанцима. Истовремено је констатован и њен друштвени углед као супруге директора локалног трговачког предузећа. Забележено је и да је пореклом из свештеничке породице, да се лоше држи и да је отпуштена са посла. Иако у евиденцијама кажњеника није наведена, архивски документи указују да је била административно кажњена, да би касније била забележена под презименом Петровић, вероватно услед промене презимена због развода брака.¹²

Слична ситуација била је на подручју Лесковца где је, према годишњем извештају Месног комитета КПС у Лесковцу за 1948. годину, Резолуција Информбироа изазвала велику пажњу, политичку живост и доживљена као „гром из ведро неба“. Овде се партијско чланство врло брзо определило и испољило подршку домаћем руководству, док је отпор оних који су били другачијег опредељења углавном сломљен хапшењем седам најистакнутијих личности у овој групацији.¹³

Акција власти и партијских органа постала је много енергичнија током 1949. године. Обласни комитет КПС за нишку област је инсистирао на интензивнијем раду среских партијских комитета за које је сматрао да су у међувремену посустали у раду по питању ИБ-а. То је било посебно уочљиво у поређењу са 1948. годином када су активно радили са члановима партије на тумачењу насталог сукоба и сузбијали покушаје отпора.¹⁴ Примећивало се оклевање да се обрачуна са лицима која су задржала непријатељско држање или заузела пасиван став. Такође је, са друге стране, било констатовано да је непријатељска пропаганда јачала доласком на ово подручје лица која су у другим местима, најчешће у армији и факултету, искључена из партијских организација. У мају 1949. је примећено и да је међу присталицама ИБ-а наступио нов начин рада који се огледао у томе да не иступају отворено, већ се пасивизирају, избегавају партијске задатке, слушају радио станице источноевропских земаља и шире гласине о слабости Југославије и њеног руководства.¹⁵

Већ у септембру 1949. било је констатовано да су срески комитети почели енергичније да поступају са члановима који су били осумњичени за наклоност Информбироу. У циљу подстицања рада ових тела Обласни

¹¹ Исто.

¹² ДАС, БИА, II-106. Спискови лица која су суђена по ИБ са територије покрајина и уже Србије.

¹³ ДАС, Ђ-2, Организационо-инструкторско одељење, ф. 29.

¹⁴ ДАС, Ђ-2, Контролна комисија, ф. 9.

¹⁵ Исто.

комитет је формирао посебну екипу која је обишла све среске комитете и том приликом утврдио да је због ИБ-а на овом подручју искључено из партије до тада 316 особа, али и да има још 212 сумњивих. Незадовољство радом локалних партијских тела се ипак настављало, па је чак забележено да је истог месеца у самом градском комитету у Врању откривена ИБ организација, а доказ неактивности било је и то што је организацију открила Управа државне безбедности (УДБ), а не партија. У циљу побољшања рада среских комитета организовани су семинари и обука ради ефикаснијег објашњавања делатности Информбироа, а настављени су обилазак и контрола рада среских комитета.¹⁶

У новонасталим приликама значајан проблем представљали су хапшења и изолација лица која су уживала углед међу становништвом, посебно због ауторитета који су изградили током рата. Тако је посебно разматрано питање популарности ухапшеног Миливоја Стевановића Долинског који је у алексиначком крају уживао углед као првоборац.¹⁷ Посебно је као значајан наглашен случај Славке Погачаревић, сестре Симе Погачаревића Симпа, за коју је истицано да је као заменица посланика савезне Народне скупштине користила ауторитет који је имала због погинулог брата првоборца и тиме придобијала особе у свом окружењу.¹⁸ Примећено је и да су се повезивале особе које је спајала заједничка ратна прошлост и партијски рад, а да посебан проблем изазивају планско ширење панике и пропагирање вести да ће ускоро доћи до избијања ратног сукоба и напада на Југославију.

Током 1949. на подручју Ниша ухапшена је и Љубинка Пековић, службеница Среског јавног тужилаштва у Нишу која је оптужена да је радила на стварању непријатељске групе, прекуцавала пропагандне ИБ материјале и отворено се изјаснила за ИБ. Такође је у овом периоду разматран случај Драгољуба Мићуновића, тада ученика осмог разреда гимназије чији се

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто. Миливоје Стевановић Долински је пре рата био новинар, затим један од организатора устанка у алексиначком Поморављу и околини Јастрепца. После рата био је народни посланик, али је наставио да се бави новинарством и био је главни уредник *Гласа и Танјуга*, као и уредник *Борбе*. Био је међу осуђеницима који су издржали најдужу временску казну због наклоности Информбироу. Прво је био заточен од 1949. до 1961. године, а затим поново осуђен 1975. на десет година затвора од којих је издржао седам година и шест месеци. О овим искуствима је објавио посебну књигу сећања. Миливоје Стевановић, *У Титовим фабрикама „издајника“*, Београд 1991.

¹⁸ ДАС, Ђ-2, Контролна комисија, ф. 9. За Славку Погачаревић је у каснијем периоду, током њеног издржавања казне због подршке ИБ-у, констатовано да није била много активна нити повезана са осталим присталицама ИБ-а, већ да се под утицајем првоборца из њеног краја определила за Резолуцију. ДАС, БИА, II-103. Лица суђена и кажњена због делатности по ИБ, упитници КПД о суђеним лицима по ИБ - Лесковац.

брат Брана изјаснио за Резолуцију. Драгољуб Мићуновић је сумњичен да је прикривено непријатељски деловао, а посебно је разматрано питање његовог ауторства једног анонимног писма у духу ИБ-а. Сукоб са Информбироом спојио је особе до тада различитог уверења, па је под овим оптужбама ухапшена и службеница која је током окупације у Другом светском рату била служавка колаборационистичког министра просвете Велибора Јонића и тада била љотићевски оријентисана.¹⁹

У односу према женама осумњиченим за подршку ИБ-у посебан значај придаван је личним и породични односима. У овом периоду критикована је појава да су присталице Резолуције браниле својим супругама да ступају у радне бригаде АФЖ-а. Примећивано је да се ибеовци углавном повезују и окупљају по родбинској линији и да мушкарци наклоњени Резолуцији прво по овом питању придобију подршку својих супруга. Све више је инсистирано на одобрењу партијске организације у погледу склапања брака. Тако је на подручју Прокупља нарочито у децембру 1949. критикован случај једне чланице градског комитета чији је брат побегао у Бугарску као присталица ИБ-а, а она се удала без одобрења партијске организације за особу која је сматрана непријатељски расположеном.²⁰

У извештајима службе безбедности за подручје Ниша констатовано је да је током 1949. године по питању ИБ-а ухапшено 197 лица, на рад послато њих 50, а да се у затвору налази 88 особа. Ово подручје било је под јаким пропагандним ударом са подручја Бугарске одакле су током ове године убацивани бројни пропагандни материјали и леци.²¹ У извештају Окружног комитета КПС за нишку област за октобар 1950. године могло се приметити заостравање прилика у овом подручју. Посебан проблем била је ситуација у Босилеградском срезу где су убациване одметничке и шпијунске групе из Бугарске од којих је једна имала осам чланова које је затим скривало и помагало локално становништво. Осим тога, у Лесковцу су исписиване на зградама непријатељске пароле.²²

Крајем 1950. анализирано је држање искључених чланова партије због ИБ-а и уочено издвајање неколико група. Прву, најбројнију групу чинили су они који су се држали пасивно и избегавали да се на било који начин даље ангажују, док су другу групу чинили они који су покушавали да докажу своју исправност и признавали да су погрешили. Посебан проблем представљала је трећа група коју су чинили они који су сматрани за огорчене непријатеље и који су оптуживани да ометају спровођење партијске политике, а да при томе имају различите форме рада као што је истицање непријатељских

¹⁹ ДАС, БИА, IV-56. Спискови лица по ИБ.

²⁰ ДАС, Б-2, Контролна комисија, ф. 9.

²¹ ДАС, БИА, IV-56. Спискови лица по ИБ.

²² ДАС, Б-2, Контролна комисија, ф. 9.

парола, слушање радио-станица источноевропских земаља, организовање илегалних група и вођење пропаганде против југословенског државног и партијског руководства. При томе је уочавано више мањих група које на овај начин делују, а међу којима је била и група у Куршумлији коју је предводио Брана Мићуновић и чији чланови су одбијали да јавно иступају.²³ Крајем 1950. и почетком 1951. године пажња је све више усмеравана на особе које су критиковале привредне мере уз сумње да ће вршити саботажу привредне производње и рада предузећа. Поновило се незадовољство радом среских комитета за које је сматрано да толеришу многа оваква иступања и не предузимају мере у том правцу. Сталан проблем било је и постојање ратне психозе и рад на сузбијању страха да ће Југославија бити војно нападнута, пре свега од стране Бугарске.

Током 1951. и даље су вршене истраге у Босилеградском и Димитровградском срезу због шпијунске делатности. Бугарска пропаганда огледала се и у томе што су током лета 1951. у Димитровградском срезу код граничних караула постављени звучници путем којих су емитоване бугарске радио емисије које су се чуле 5–6 км у дубину југословенске територије.²⁴

Недовољна активност партијских комитета неутралисана је током 1951. радом полицијских органа који су на саслушањима успевали да изнуде признања за велики број лица, чак до 40. Иницијативом полицијских органа већина кажњених и искључених чланова партије потицала је из редова лица која су откривена на основу накнадних изјава и саслушања раније ухапшених ибеоваца. У истом периоду ИБ делатност на подручју Лесковца је карактерисана као готово незнатна и углавном као вид испољавања личног незадовољства, док је за подручје Пирота сматрано да се у раду удружују ибеовци и присталице Драгољуба Јовановића. У погледу привредних мера посебан проблем током 1951. чинили су бројни захтеви за иступање из сељачких радних задруга које су подносили чак и чланови партије. Нарочито је посвећивана пажња негодовању чланова породица кажњених присталица ИБ-а. Током 1951. била су све више присутна и лица која су се враћала са одслужења казни због ИБ-а и она су посебно надзирана. При томе је посебан надзор вршен над особама које су се дружиле са њима, али се дешавало да су повратници управо њих одавали полицијским властима услед ранијег пристанка да сарађују или тежње да избегну нове тортуре. У периоду од јануара до августа 1951. због ИБ-а искључено је 119 чланова партије у нишкој области.²⁵

Током маја и јуна 1952. анализирано је од стране партијских органа држање ибеоваца који су после кажњавања пуштени на слободу. За њих

²³ Исто.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

је примећено да су углавном пасивни и повучени, али да се међусобно поверавају, препричавају своје доживљаје и сваљују кривицу за своје кажњавање или на органе безбедности или партијска тела. Занимљиву појаву представљало је у Врањском срезу испољавање религиозних осећања ибеоваца. За њих је у том периоду примећивано да иду у цркву, крштавају децу, славе славу и придржавају се осталих верских обичаја. Подозрење и пажњу је изазивао и пуштени ибеовац Радомир Мрдаковић, носилац Партизанске споменице из Топличког среза. Његове изјаве нарочито су праћене и бележене. Из партијске организације искључен је и његов отац, а брат му је такође кажњен због подршке ИБ-у.²⁶

Породична подршка одметницима који су из Бугарске враћани и убацивани на југословенску територију са диверзантским и шпијунским задацима до изражаја је дошла током лета 1952. године. Крајем јуна ове године дошло је обрачуна једне такве групе чији је вођа био Чедомир Стојиљковић са представницима службе безбедности које је водио народни херој Пане Ђукић. Приликом овог сукоба погинули су и Стојиљковић и Ђукић. Врло брзо, током јула, организовано је суђење Стојиљковићевим сарадницима и помагачима. Пред суд је изведено шест лица, од којих је пет осуђено на смрт, међу којима се налазила и једна жена, као и Стојиљковићев отац, док је једино Стојиљковићева супруга осуђена на временску казну.²⁷

Ови догађаји водили су ка порасту напетости, али и панике и претеране ревности и код полицијских службеника и код становништва. До ескалације је дошло када је трагичним случајем у Масуричком срезу од војних власти убијен један студент који је путовао на Косово и Метохију, а подозрење је изазвао због слабог познавања језика.²⁸ Смиривање напетости донела је 1953. година. После Стаљинове смрти и опадања интензитета сукоба са Информбироом, посебан значај имала је у октобру посета Јосипа Броза Тита Лесковцу.²⁹

У каснијем периоду служба безбедности је констатовала да је у нишкој области по питању ИБ-а било евидентирано 988 лица од чега је 209 било на друштвено-корисном раду, 146 су били хапшени, 85 осуђено од војних судова, 48 осуђено од грађанских судова, а 778 особа је из овог подручја емигрирало у источноевропске земље због ИБ-а.³⁰ У овом периоду било је укупно 1.354

²⁶ Исто.

²⁷ „Суђење бугарским шпијунима и терористима у Лесковцу“, *Борба*, 6. јул 1952, 2.

²⁸ ДАС, Ђ-2, Контролна комисија, ф. 9.

²⁹ Слободан Селинић, „Посета Јосипа Броза Лесковцу 1953. године“, *Лесковачки зборник*, 51, Лесковац, 2011, 329, 329–342.

³⁰ Према појединим подацима укупна југословенска ИБ емиграција у Источним земљама бројала је 4.928 лица, при чему је њих око 2.400 емигрирало по доношењу Резолуције ИБ-а. Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića II. Politička represija u Srbiji 1953–1985*, Beograd 2011, 469–470.

емиграната по различитим основама, од тога 881 особа из Димитровграда.³¹ За Димитровград је констатовано да је био под јаким бугарским утицајем, да се у овом месту 10 секретара партијских организација изјаснило за Резолуцију, док је преко 120 омладинаца емигрирало у Бугарску.³²

Заступљеност и структура кажњеница због Информбироа са подручја Ниша, Лесковца и Врања

У евиденцијама кажњеника због ИБ-а вођени су подаци и о срезовима и општинама њиховог рођења. За подручје југоисточне Србије у том смислу посебно су издвојени Ниш, Лесковац и Врање. На подручју Ниша груписане су општине: Алексинац, Бабушница, Бела Паланка, Блаце, Димитровград, Дољевац, Гаџин Хан, Меровина, Ниш, Пирот, Прокупље, Сокобања, Сврљиг, Житковац, Житни Поток и Житорађа. У области Лесковца сврстане су општине: Бојник, Брестовац, Црна Трава, Грделица, Лебане, Лесковац, Медвеђа, Власотиници и Вучје. За подручје Врања подаци о ухапшенима укључују општине: Босилеград, Бујановац, Прешево, Сурдулица, Трговиште, Владичин Хан, Власе, Власина Округлица, Врање и Врањска Бања.³³ Ова територија је обухватала укупно 25 срезова, а у оквиру партијске организације за њу је био задужен Обласни комитет КПС за нишку област. Као што се дешавало да они који су потицали са ове територије буду ухапшени у неким другим крајевима, тако су и на овом подручју хапшена и осуђивана лица са других територија.

Анализе Срђана Цветковића указују да је са подручја југоисточне Србије потицало укупно 722 кажњеника због ИБ-а. Њихов просечан број (82 кажњеника на 100.000 становника) у великој мери је мањи од југословенског просека (103 кажњеника на 100.000 становника). Највише их је било са подручја Пиротског (201) и Пчињског округа (175), а на нивоу општина највећи број је потицао из Босилеграда (104) и Димитровграда (117). Када је у питању националност највише је било Срба (451), а затим Бугара (231).³⁴ Са овог подручја по рођењу су потицале 34 кажњенице које су забележене у објављеним евиденцијама заточеника.³⁵ За једну од њих (Митру Стојановић) у евиденцијама није назначено место рођења, али је то учињено у архивској грађи где је наведено да је рођена на подручју

³¹ ДАС, БИА, IV-56. Спискови лица по ИБ.

³² Исто.

³³ *Заточеници Голог отока*, 56.

³⁴ Срђан Цветковић, „Затвореници са Голог отока и других логора са простора југоисточне Србије. Број и структура политичких кажњеника који су били на превапитавању у логорима за ибеовце са простора југоисточне Србије“, *Лесковачки зборник*, 59, Лесковац, 2019, 416.

³⁵ *Заточеници Голог отока*.

Беле Паланке.³⁶ Највише кажњеница било је пореклом из Ниша (8), затим из Лесковца (4), а следили су Алексинац, Пирот, Врање и Бела Паланка одакле су потицале по три кажњенице. Иако је реч је о женама којима је као место рођења означено нека од општина и срезова на подручју југоисточне Србије, велики број њих живео је и ухапшен у другим местима. Највећи број њих (10) је ухапшен од УДБ-е НР Србије, затим од УДБ-е за Београд (9), УДБ-е ФНРЈ (7), Контраобавештајне службе - КОС (5), УДБ-е НР Црне Горе (2) и УДБ-а НР Босне и Херцеговине (1). Мада је карактеристична међу кажњеницима са југоистока Србије велика заступљеност лица бугарске националности, то није био случај код кажњеница. Код њих је било највише Српкиња (28), затим Црногорки (2), Бугарки (2) и Рускиња (1), као и једна особа без држављанства. Од свих њих, само су четири биле осуђене судским путем, док су осталима изречене административне казне. Најдужа казна за једну осуђеницу судским путем била је осуда на осам година затвора. Може се уочити велика диспропорција између изречених казни и времена које су кажњенице из југоисточне Србије провеле у разним логорима и затворима. Већини њих казна је продужавана, али је код једног дела била и значајно смањивана посебно у периоду смиривања сукоба. Највише је било оних (19) које су кажњене са 24 месеца друштвено-корисног рада или затвора, али је у оквиру ове групе казна продужена за 11 кажњеница од којих је најдужа износила 43 месеца. Укупно је 11 кажњеница издржало казну дужу од две и по године, односно 30 месеци. Реч је била о женама различите старости које су рођене у периоду од 1898. до 1931. године, али су преовлађивале млађе жене и њих 24 рођено је између 1920. и 1931. године.³⁷

Највећи број жена (14) ухапшене су и кажњене током 1949. године, број кажњених био је значајан и током 1950. (7) и 1951. године (7) да би затим драстично почео да опада па су 1952. кажњене две, а 1953. године само једна жена. Највећи број њих пуштен је током 1953. године (12), али иако су административне кажњенице углавном пуштене током 1954. године, две жене осуђене на судске казне пуштене су тек 1955. и 1956. године.

Осим кажњеница које су рођењем потицале из овог краја, успели смо да евидентирамо шест жена које су у време сукоба са Информбироом живеле на подручју југоисточне Србије и овде биле ухапшене.³⁸ До ових података је много теже доћи и остаје могућности да нису све у овом погледу узете

³⁶ ДАС, БИА, II-110, 336. Иследничка књига - подаци за административно кажњене по ИБ.

³⁷ Исто.

³⁸ У архивским документима сачувани су подаци да је Добрила Петровић рођена 1911. године и да је била сарадница народноослободилачког покрета од 1941. године. ДАС, БИА, II-106. Спискови лица која су суђена по ИБ са територије покрајина и уже Србије.

у обзир. Иако се спомињу у архивској грађи, за две кажњенице нисмо успели да нађемо податке у евиденцијама. Реч је Будимки Милутиновић из Сокобање и Добрили (Стаменковић) Петровић из Ниша. Док смо за Будимку Милутиновић успели да дођемо до података да је реч о професорки која је у каснијем периоду живела у Нишу, за Добрилу Петровић постоје подаци у извештају службе безбедности из 1958. године у коме је разматрано питање запослења ибеоваца. Тада је посебно наглашен њен случај и истакнуто је да је пре хапшења била директорка Завода за социјално осигурање у Нишу, али да по пуштању на слободу не успева да пронађе ново запослење и да је често одбијана под образложењем да је престарела.³⁹

Осим жена које су кажњене због подршке Информбироу, у затвору у Пожаревцу је у оквиру групације осуђеница по политичком криминалу било на издржавању казне више жена са подручја Димитровграда и Јабланице. Оне су кажњене јер су скривале одметнике и шпијуне, помагале их или их само нису пријавиле властима, а знале су где се налазе.⁴⁰ Иако оне нису вођене као кажњенице због Информбироа, углавном су биле осуђене због подршке и помоћи лицима која су била означена као таква. Сличан случај био је и са женама које су осуђиване за шпијунажу за рачун Бугарске.⁴¹

Осим жена које су биле кажњене затворском казном или друштвено-корисним радом, постојао је и велики број оних које су биле хапшене па одређено време провеле у истражном затвору или су због сумњи да су наклоњене ИБ-у искључиване из партијске организације, отпуштане са посла или им је онемогућаван наставак студирања. У јуну 1949. на списку студената које је било потребно искључити због наклоности ИБ-у са Пољопривредно-шумарског факултета у Београду нашла се и Милева Богатиновић, студенткиња четврте године агрономије из Лесковца. Њој је прво ухапшен брат под оптужбом да је наклоњен ИБ-у, а она му је у затвор доносила храну и одећу па је убрзо и она ухапшена. На саслушању је изјавила да не сматра брата непријатељом после чега је следило њено искључење из партијске организације и затим планирано искључење са студија.⁴²

Судбине и искуства кажњених жена

Када се посматрају судбине и искуства кажњених жена са подручја југоисточне Србије у обзир је потребно узети како судбине оних које су

³⁹ ДАС, БИА, VI-17, ф. 12. Збирка докумената по ИБ. Историјат; *Tri dokumenta o ibeovcima*, priredio Momčilo Mitrović, Beograd 2009, 110.

⁴⁰ ДАС, БИА, I-11. Осуђивана лица по политичком криминалу која су била на издржавању казне у КПД Пожаревац.

⁴¹ ДАС, БИА, IV-57. Политички осуђеници ИБ из 15 општина (спискови).

⁴² ДАС, БИА, II-112. Извештаји за 1949. годину.

потичале из ових крајева, као и оних које су се доселиле на ово подручје и ту биле ухапшене. Укупно смо евидентирали њих 40 и оне су у периоду од 1948. до 1956. прошле више затвора и логора. Оне које су ухапшене већ 1948. године, а њих је било три, дуго времена провеле су у истражном затвору. Такав је пример Браниславе Ђокић која је у Рамски рит упућена када и остале кажњенице током августа 1949. године, а била је ухапшена у септембру 1948. године.⁴³ Осим Рамског рита, затвора у Забели, логора на Светом Гргуру и Голом отоку, две кажњенице ухапшене од стране КОС-а казне су издржавале у затвору у Рајхенбургу, а затим од априла 1951. године у затвору у Стоцу. Иако је једној од њих, Мијалковић Олги, била изречена административна казна, она је била у овим затворима заједно са осталим женама ухапшеним од КОС-а.⁴⁴ У затвору у Стоцу казне су издржавале још три жене са подручја југоисточне Србије којима су изречене судске пресуде. Несагласност у подацима постоји за две жене које су у затвору у Стоцу издржавале казну. Наиме, иако су осуђене на затворску казну од девет година према постојећим евиденцијама, оне су у затвору провеле једна пет година, а друга скоро три године.⁴⁵

Међу женама са подручја југоисточне Србије која је међу последњима кажњена због ИБ-а под оптужбама за шпијунску делатност и сарадњу са бугарским шпијуном Блажом Поповићем била је Станија Михајловић. Она је ухапшена јула 1953. и осуђена према расположивим подацима на 9 година затвора. Међутим, према подацима из архивске грађе јула 1954. доспела је у затвор у Стоцу где је прво неколико месеци била под бојкотом. Подаци за њен условни отпуст израђени су тек у априлу 1956. године. Молбу за њено пуштање упутила су њена два сина која су истакла и да им је отац био осуђен због ИБ-а, да је обоје родитеља пре тога учествовало у народноослободилачком покрету и потом помагало обнову и изградњу. Деца су живела са оцем који је био заузет послом и развео се од њихове мајке, а баба која се старала о њима била је непокретна.⁴⁶

О судбини и искуствима кажњеница из југоисточне Србије важно сведочанство су карактеристике које су сачуване за њих 24.⁴⁷ Иако састављене од стране логорске управе и углавном тенденциозно усмерене да укажу на кривицу и истакну негативне особине кажњеница, ове карактеристике

⁴³ Осим Браниславе Ђокић за подршку ИБ-у кажњени су и њена сестра и двојица браће, али су они рођењем потицали из Крушевца.

⁴⁴ ДАС, БИА, VI-17, ф. 7. Збирка докумената по ИБ. Историјат.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ ДАС, БИА, II-103. Лица суђена и кажњена због делатности по ИБ. Упитници КПД о суђеним лицима по ИБ - Лесковац.

⁴⁷ Карактеристике кажњеница са подручја југоисточне Србије доступна су у три архивска предмета Збирке докумената Безбедносно-информативне агенције у Државном архиву Србије. ДАС, БИА, II-102, 103, 110.

у великој мери сведоче и о односу према кажњеницама и преживљеној тортури. Најчешће су у карактеристикама приказивани њихов отпор и одбијање сарадње, да би по приближавању истека казне описивана њихова наводна трансформација и сагледавање сопствених заблуда. Кажњенице су на крају тог процеса описиване као преоријентисане и наклоњене управи која је тима приказивана као успешна у процесу преваспитања чак и оних које су у почетку карактерисане као најокорелије. Неуверљивост те трансформације може се засновати и на чињеници да су је поједине кажњенице доживеле у јако кратком временском року. О томе можда најречитије сведочи пример Данице Николић из Куршумлије која је ухапшена у јуну 1951. да би у децембру 1952. била сврстана у групу најгорих кажњеница, али је маја 1953. када је примећено да јој се држање „поправља“ примљена у логорашки колектив, а већ у јуну 1953. године пуштена.⁴⁸

Кажњенице су често по самом пријему описиване као неискрене, да лично доживљавају критику, да су бандитски и критизерски настројене, уображене, упорне у одбрани својих ставова, тврдоглаве, дрске и горде. Чак им је као негативна особина замерано да високо цене себе и своје квалитете, али је услед дуготрајног кажњавања затим констатовано и да немају енергије, да западају у бесперспективно стање, малодушност и апатију.⁴⁹ Упркос тешким условима боравка у логорима који су се одржавали на њихово здравствено стање често је била присутна примедба да се поједине жене „извлаче“ на рачун болести и шпекулишу. Најтежи третман имале су жене оптужене за шпијунску делатност посебно уколико су неко време живе у Совјетском Савезу. Такав случај био је са Јулком Ђорђевић која се из Совјетског Савеза вратила у земљу 1945. године, а која је третирана као „тежак бандит“ и за коју је наглашено да је своје шпијунске везе признала после осам месеци бојкота и „под пресијом“. За њу је наведено и да још увек даје бандитске изјаве, али да је „колектив оштро шибан“ и да има потпуно непријатељско држање због чега је у затворима и логорима на крају провела три и по године.⁵⁰

Од посматраних жена ретке су биле оне које су одмах пристајале на сарадњу. Процес преваспитања углавном је био болан и дуготрајан и често трајао око годину дана. Чак и оне које у почетку испољиле спремност да промене држање биле су посматране са сумњом, оптуживане да калкулишу и услед тога чак и кажњаване. Две кажњенице са подручја југоисточне Србије чак су биле смењене са поверених дужности и поново кажњаване

⁴⁸ ДАС, БИА, II-102. Лица суђена и кажњена због делатности по ИБ, упитници КПД - Ниш.

⁴⁹ ДАС, БИА, II-110, 336. Иследничка књига - подаци за административно кажњене по ИБ.

⁵⁰ Исто, 87.

услед уверења да нису искрено промениле своје убеђење. Посебно оштар третман доживљавале су оне за које је сматрано да се попустљиво држе према активисткињама и управи, а према кажњеницама које су сматране непријатељима јавно имају оштро држање, али су толерантне када мисле да их нико не надзире.⁵¹ Кажњенице које су пружале отпор углавном су описиване и као особе са негативним карактерним цртама, себичне, ниског морала, склоне различитим врстама превара и махинација ради одбране својих ставова и жеље да себе прикажу у што бољем светлу. Као позитивне особине углавном су навођене њихово залагање на физичком раду и спремност да успостављају везе са осталим женама и делују на њих у циљу преваспитања. Њихово опредељење за ИБ често је оправдавано као резултат утицаја најближег окружења, пре свега рођака или брачних партнера, док је код других као основни мотив опредељења узимано лично незадовољство и претерана, а неутемељена амбициозност.

Настојало се да се кажњенице на различите начине испровоцирају и различитим врстама притисака подстакну на сарадњу. Жене бугарске националности углавном су карактерисане као наклоњене великобугарском шовинизму и васпитане у том духу. Са друге стране, жене које су током рата биле заточене у логорима често су сумњичене и преиспитиване због држања у том периоду услед чега су бурно реаговале. Можда најтеже реакције и утисак на кажњене жене остављале су информације о дешавањима на слободи, посебно о судбини чланова породице и њиховим поступцима. Удате кажњенице биле су често суочене са појавом да су њихови мужеви подносили захтеве за развод брака, а при томе их је највише погађало то што су они добијали старатељство над децом. Многе жене биле су сумњичене и саслушаване због тога што су их у признањима одавали мужеви, а понекад је то и било и зарад освете због развода брака на који су често биле присиљене пошто су им се мужеви претходно изјаснили за ИБ. Осим што су се саглашавале и одобравале ставове супруга, оне су окривљаване и за то што нису пријављивале њихове понашање.

Са друге стране, притисак на преваспитавању и инсистирање на признавању кривице доводили су до тога да су многе жене у својим допунама записника давале податке за најближе чланове породице, а често и за друге кажњенице из краја из кога су потицале, са којима су се често добро познавале и располагале подацима о њима и њиховом животу.⁵² За две жене је констатовано да су постале сараднице и да су потписале обавезу о сарадњи, док је за две друге примећено да би се по изласку на слободу могле користити као сараднице јер су и у логору давале значајне податке.⁵³

⁵¹ ДАС, БИА, II-102. Лица суђена и кажњена због делатности по ИБ, упитници КПД - Ниш.

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

Кажњенице због Информбироа са подручја југоисточне Србије биле су малобројна и нехомогена групација која је преживела тешка искуства. Многима од њих казне су продужаване што је сведочило и о њиховом доследном држању, али и продуженом трајању агоније и мучења којима су биле изложене. Упркос покушајима преваспитања пружале су значајан отпор, а затим су често сломљене и измучене дуготрајним казнама и тортуром пуштане на слободу где су се суочавале са новим формама надзора и тешкоћама да се запосле и напредују у каријери. Многима је зато пуштање на слободу значило често само промену форме надзора и притисака.⁵⁴ Уз то су морале да ћуте и скривају своју судбину. Међу онима које су проговориле и забележиле своја искуства биле су две кажњенице које су потицале из југоисточне Србије. Реч је о Жени Лебл и Вери Ценић.

Жени Лебл је рођена у Алексинцу 1927. године и у овом месту провела је рано детињство, а затим се као Јеврејка скривала једно време у Нишу током Другог светског рата да би од 1943. до ослобођења била заточена у више затвора и логора.⁵⁵ У регистрима осуђеника због Информбироа Жени Лебл је евидентирана као Јованка Лебл. Иако је 1949. године осуђена на административну казну у трајању од 12 месеци, пуштена је после више од две године, 3. августа 1951.⁵⁶ У том периоду боравила је у логорима и затворима у Главњачи, Рамском риту, Забели, на Светом Гргуру и Голом отоку. Пуштање на слободу донело јој је тешкоће око запослења и стална преиспитивања и страхове услед чега се 1954. године сели у Израел, али не раскида везе Југославијом. Своју судбину кажњенице због Информбироа описала је у више пута публикованим сећањима *Љубичица бела. Две и по године у Југо-гулагу за жене*.⁵⁷ Затим је о томе, заједно са Евом Нахир Панић, сведочила и у документарној ТВ серији *Голи живот*. Ова серија била је последње дело писца Данила Киша, који се у њој појављује као сценариста и реализована је у највећој мери захваљујући његовој упорности.⁵⁸

Вера Петковић, студенткиња из Врања у време хапшења и кажњавања због ИБ-а, у каснијем периоду објавила је своја сећања под удатим

⁵⁴ Славица Гароња, *Жене говоре. Разговор са књижевним савременицама једног столећа*, Београд 2013, 43.

⁵⁵ Детаљна биографија Жени Лебл и њена делатност описани су у: Давор Стипић, *Жени Лебл (1927–2009). Прилози за биографију*, Традиција и трансформација. Транснационална искуства југословенске историографије, тематски зборник, 2, Београд 2019, 357–378.

⁵⁶ *Заточеници Голог отока*, 282.

⁵⁷ *Ženi Lebl, Ljubičica bela. Dve i po godine u Jugo-gulagu za žene*, Београд 2009.

⁵⁸ Емитовање четири епизоде серије *Голи живот* од 15. до 18. фебруара 1990. подстакло је читаву бујицу сведочења кажњеника због Информбироа у штампи и другим врстама медија. Сценаристи су били Данило Киш и Александар Мандић, а транскрипт серије објављен је 2020. године. Danilo Kiš, Aleksandar Mandić, *Goli život*, Београд 2020.

презименом Ценић. У њима је описала и да је Жени Лебл уређивала зидне новине на Голом отоку што је био један од ретких видова њеног „преваспитања“.⁵⁹ Под околностима бојкота и тешког физичког рада коме је била као кажњеница изложена Вера Ценић, са руба издржљивости и очаја спас јој је пружила Жени Лебл чијим посредством је ангажована у литерарном раду. Жени Лебл јој је такође пружила и корисне савете како да се прилагоди околностима пре свега упутствима „писаћемо шта овде сме да се пише“.⁶⁰

Вера Ценић је забележила у својим сећањима како је по повратку кући породица свечано дочекала, уз пуцање из пушке, док је њен отац говорио: „Вратио се мој војник, наш војник...“. И поред радости због повратка и сусрета са породицом, упркос очекивањима, одбила је да им исприча шта је све преживела.⁶¹ И Жени Лебл и Вера Ценић су дуго чекале да доживе тренутак када нису писале само оно што је смело да се пише, али су тада имале снаге и храбрости да отворено проговоре о својим судбинама и страдањима. Њихова сведочанства представљају значајан прилог не само о карактеру једног времена, већ и о природи међуљудских односа и снази људског духа у тешким временима искушења.

Табела 1.

Кажњенице због ИБ-а пореклом са подручја југоисточне Србије							
	Презиме, очево име и име	Општина рођења	Датум рођења	Датум хапшења	Висина изречене/ издржане казне у месецима	Датум пуштања	Извори и напомена
1.	Бошковић Богића Бојана	Димитровград	15.02.1917.	22.04.1949.	24/27	26.07.1952.	Заточеници Голог отока, 124.
2.	Димитријевић Никола Вукица	Пирот	1926.	27.04.1949.	18/7	29.11.1949.	Заточеници Голог отока, 160.
3.	Ђокић Светозара Бранислава	Ниш	04.10.1921.	20.9.1948.	24/38	29.11.1951.	Заточеници Голог отока, 174.
4.	Ђорђевић Димитрија Јулка	Лесковац	31.12. 1898.	26.04.1949.	36/34	08.03.1952.	Заточеници Голог отока, 176.

⁵⁹ С. Гароња, *н. д.*, 37.

⁶⁰ Вера Ценић, *Кањец филма. Повест*, Врање 2009, 180.

⁶¹ *Исто*, 325.

5.	Здравковић Живојина Арсенија	Бела Паланка	17.12.1924.	25.09.1950.	108/61	20.11.1955.	Судска казна Заточеници Голог отока, 516.
6.	Јојић Боровоја Драгица	Ниш	01.02.1911.	20.07.1951.	24/23	22.06.1953.	Заточеници Голог отока, 229.
7.	Лапуховски Матеја Симка	Лесковац	02.02.1927.	15.07.1952.	24/18	06.02.1954.	Заточеници Голог отока, 280.
8.	Лазич Мирослав Мирослава	Ниш	25.08.1929.	14.09.1948.	24/14	29.11.1949.	Заточеници Голог отока, 282.
9.	Лебл Леона Јованка	Алексинач	20.06.1927.	28.04.1949.	12/27	03.08.1951.	Заточеници Голог отока, 282.
10.	Манић Вукашин Божана	Бела Паланка	26.08.1925.	28.07.1950.	24/29	03.01.1953.	Заточеници Голог отока, 296.
11.	Манова Николе Лепка	Димитровград	05.06.1930.	06.09.1951.	24/26	24.11.1953.	Заточеници Голог отока, 297.
12.	Марковић Обрада Радмила	Житни Поток	21.12.1927.	06.03.1951.	24/25	06.04.1953.	Заточеници Голог отока, 304.
13.	Михајловић Стевана Станија	Лесковац	25.11.1914.	27.07.1953.	108		Судска казна Заточеници Голог отока, 315. ДАС, БИА, II-103.
14.	Мијалковић Димитрија Олга	Пирот	27.10.1925.	28.10.1949.	18/26	29.12.1951.	Заточеници Голог отока, 317.
15.	Мијалковић С. Гордана	Пирот	08.11.1929.	29.03.1951.	24/24	06.04.1953.	Заточеници Голог отока, 317.
16.	Миленковић Данила Радмила	Прокупље	12.02.1920.	21.05.1951.	24/25	22.06.1953.	Заточеници Голог отока, 321.
17.	Милић Славка Вера	Ниш	30.11.1920.	01.03.1949.	36/43	16.10.1952.	Заточеници Голог отока, 323.

18.	Милин Бранко Љубица	Бабушница	15.07.1928.	28.09.1950.	24/37	24.11.1953.	Заточеници Голог отока, 324. Подаци о датуму хапшења наведени су у: ДАС, БИА, П- 110, 198.
19.	Милошевић Боривоја Вера	Прокупље	27.01.1929.	27.10.1948.	18/25	29.11.1951.	Заточеници Голог отока, 329.
20.	Митић Арсен Мирослава	Владичин Хан	01.04.1912.	06.11.1952.	20/15	06.02.1954.	Заточеници Голог отока, 334.
21.	Николић Милорад Радмила	Ниш	09.10.1923.	23.01.1950.	24/18	03.08.1951.	Заточеници Голог отока, 351.
22.	Новаков Живота Душанка	Алексинач	07.06.1920.	18.08.1949.	24/43	06.04.1953.	Заточеници Голог отока, 352.
23.	Павлов Димитрија Станка	Алексинач	14.07.1912.	14.12.1949.	42/39	06.04.1953.	Заточеници Голог отока, 367.
24.	Пејчева Димитар Виолета	Босилеград	12.02.1931.	20.09.1950.	24/27	03.01.1953.	Заточеници Голог отока, 370.
25.	Погачаревић Михајло Славка	Врање	1913.	19.10.1949.	24/14	31.12.1950.	Заточеници Голог отока, 386.
26.	Препар Ђуре Мирјана	Врање	28.05.1924.	01.09.1951.	24/24	01.09.1953.	Судска казна Заточеници Голог отока, 375.
27.	Петковић Радисава Вера	Врање	26.11.1930.	07.05.1950.	24/18	29.11.1951.	Заточеници Голог отока, 376.
28.	Петронијевић Владимир Велика	Лесковац	22.04.1925.	29.09.1951.	18/20	22.06.1953.	Заточеници Голог отока, 378.
29.	Рашковић Павле Душица	Ниш	02.11.1921.	27.07.1949.	96/64	29.11.1954.	Судска казна Заточеници Голог отока, 414.
30.	Станимировић Б. Мирослава	Ниш	30.01.1924.	30.07.1949.	36/35	26.07.1952.	Заточеници Голог отока, 440.

31.	Стевовић Јаћима Загорка	Куршумлија	01.09.1912.	03.01.1950.	12/22	29.11.1951.	Заточеници Голог отока, 446.
32.	Стипетић Васо Анкица	Ниш	1915.	04.05.1949.	12/7	29.11.1949.	Заточеници Голог отока, 447.
33.	Стојановић Стевана Митра	Бела Паланка	29.10.1924.	05.02.1949.	24/33	29.11.1951.	Заточеници Голог отока, 450. Подаци о месту рођења наведени су у: ДАС, БИА, II- 110, 336.
34.	Стојановић Стојана Славка	Житковац	10.08.1916.	18.03.1949.	24/42	16.10.1952.	Заточеници Голог отока, 449.

Табела 2.

Кажњенице због ИБ-а које нису рођене на подручју југоисточне Србије, а ухапшене су на овој територији							
	Презиме, очево име и име	Општина рођења	Датум рођења	Датум хапшења	Висина изречене/ издржане казне у месецима	Датум пуштања	Извори и напомена
1.	Грујић Гвоздена Даринка	Кичево	06.12.1911.	07.06.1951.	24/24	22.06.1953.	Заточеници Голог отока, 203. ДАС, БИА, II-102.
2.	Милутиновић Будимка	Сокобања	1921.				Недостају подаци у евиденцијама. ДАС, БИА, II-106
3.	Николић Милана Даница	Скопље	22.03.1917.	06.06.1951.	24/24	22.06.1953.	Заточеници Голог отока, 349. ДАС, БИА, II-102.
4.	Павелић Гајић Милорада Стевка	Кучево	19.08.1908.	27.03.1951.	24/26	22.06.1953.	Заточеници Голог отока, 365. ДАС, БИА, II-106.
5.	Пековић Чедомира Љубинка	Трстеник	22.07. 1914.	03.03.1949.	24/29	03.08.1951.	Заточеници Голог отока, 371. ДАС, БИА, II-102; ДАС, БИА, II-110.
6.	Петровић Стојан Добрила		1911.				Недостају подаци у евиденцијама. ДАС, БИА, II-106.

Необјављени извори:

Државни архив Србије: Централни комитет Савеза комуниста Србије, Збирка докумената Безбедносно-информативне агенције

Објављени извори:

Заточеници Голог отока. Регистар лица осуђиваних због Информбироа. Документ Управе државне безбедности ФНР Југославије, приредили Драгослав Михаиловић, Мирослав Јовановић, Горан Милорадовић, Алексеј Тимофејев, Београд 2016.

Tri dokumenta o ibeovcima, priredio Momčilo Mitrović, Beograd 2009.

Литература:

Гароња, Славица. *Жене говоре. Разговор са књижевним савременицама једног столећа*, Београд 2013.

Jambrešić Kirin, Renata. *Preodgoj žena na Svetom Grguru i Golom otoku. Moralna korupcija i ideološka indoktrinacija*, 'Vi ste Partiju izdale onda kada je trebalo da joj pomognete' Ženski politički logor na Svetom Grguru i Golom otoku, Zagreb 2021.

Kiš Danilo i Aleksandar Mandić, *Goli život*, Beograd 2020.

Lebl, Ženi. *Ljubičica bela. Dve i po godine u Jugo-gulagu za žene*, Beograd 2009.

Pantelić, Ivana. *Partizanke kao građanke. Društvena emancipacija partizanki u Srbiji 1945–1953*, Beograd 2011.

Pantelić, Ivana. „Dante ništa nije znao”. Informbиро i бивше partizanke”, *Istorija 20. veka*, 3, Beograd, 2010, 97–106.

Previšić, Martin. *Goli otok. Istorija*, Beograd 2022.

Селинић, Слободан. „Посета Јосипа Броза Лесковцу 1953. године“, *Лесковачки зборник*, 51, Лесковац, 2011, 329–342.

Стевановић, Миливоје. *У Титовим фабрикама „издајника“*, Београд 1991.

Стипић, Давор. *Жени Лебл (1927–2009). Прилози за биографију, Традиција и трансформација. Транснационална искуства југословенске историографије, тематски зборник*, 2, Београд 2019, 357–378.

Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića II. Politička represija u Srbiji 1953–1985*. Beograd 2011.

Цветковић, Срђан. „Ко је све био на Голем отоку? Број и структура политичких кажњеника који су били на преваспитавању у „Предузећу Мермер“ и другим логорима“, *Токови историје*, 2, Београд, 2019, 83–109.

Цветковић, Срђан. „Затвореници са Голог отока и других логора са простора југоисточне Србије. Број и структура политичких кажњеника који су били на преваспитавању у логорима за ибеовце са простора југоисточне Србије“, *Лесковачки зборник*, 59, Лесковац, 2019, 405–428.

Ценић, Вера. *Кањец филма. Повест*, Врање 2009.

Summary

Ljubinka Škodrić

**CONVICTED FEMALE COMINFORM SUPPORTERS
FROM THE AREA OF SOUTHEASTERN SERBIA**

Previous research has shown that there were a total of 722 convicts from the areas of Southeastern Serbia who were convicted of supporting Cominform and that their number is below the Yugoslav average. The situation is similar for women from Southeastern Serbia who were sentenced for supporting Cominform. According to public records, 34 female convicts for Cominform were born in this region. In addition to them, we managed to register six women who lived in southeastern Serbia at the time of the conflict with Cominform and were arrested there. We have registered a total of 40 of them. They spent their time between 1948 and 1956 in several prisons and camps.

The women from Southeastern Serbia who were convicted of supporting Cominform were a small and inhomogeneous group who had undergone hard, complex and challenging experiences. For many of them, the sentences were significantly increased. Despite attempts to re-educate them, they put up considerable resistance, and then they were often broken and tormented by long-term punishments and torture. After their release, they were subjected to new forms of surveillance and had difficulty finding a job and advancing professionally. For many, release often only meant a change in the form of surveillance and pressure. In addition, they had to remain salient and conceal their fate. Among those who had the courage to speak out and record their experiences were two female convicts from Southeastern Serbia - Ženi Lebl and Vera Cenić.

